

**«Անտիպոեզիայի» շուրջ ծավալված բանավեճը
2000-2001 թթ. գրական մամուլում**

Խաչատրյան Արամ

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-80>

Հանգուցային բառեր. *ժամանակակից գրականություն, գրական բանավեճ, անտիպոեզիա, Արմեն Շեկոյան, գրական մամուլ, պոեզիա, բանաստեղծ*

Նախաբան

Դասական բանաստեղծության կառուցվածքային ու բովանդակային կազմաքանդմանը միտված անտիպոեզիկ կամ հակաբանաստեղծական դրսևորումները անկախության առաջին տարիներից լայն տարածում գտան բանաստեղծների շրջանում: Այս միտումը տարածվեց նույնիսկ ռճական ու աշխարհընկալման տեսանկյունից միմյանցից տարբեր, երբեմն՝ հակադիր գրողների շրջանում (Վիդուե Գրիգորյան, Արմեն Շեկոյան, Մարինե Պետրոսյան, Նարինե Ավետյան, Գայանե Բաբայան և այլք): Իսկ Արմեն Շեկոյանի «Անտիպոեզիա» բանաստեղծական ժողովածուի [12] հրատարակումից հետո երևույթը բնորոշվեց **անտիպոեզիա** եզրույթով¹:

Երևույթի վերաբերյալ գրական բանավեճ սկսելու ակնհայտ միտումով բանաստեղծուհի Մարինե Պետրոսյանը տպագրում է «Անտիպոեզիա կամ երբ բանաստեղծը չի փնտրում ալիքի» հոդվածը. «Արտահայտված մտքերը չեն հավակնում ակադեմիական ճշմարտություններ լինել և անշուշտ վիճելի են: Դրանց նպատակը հենց վիճելի լինելն է, այսինքն՝ գրական վեճ հարուցելը: Հեղինակը հավատում է, որ մարդիկ, ում համար թանկ են հայ բանաստեղծության այսօրն ու վաղը, կարձագանքեն՝ առաջ տանելու համար խոսակցությունը» [17].– կարդում ենք հոդվածի նախաբանում:

Բանավեճը որոշակիորեն կայանում է. արձագանքները թեև քիչ, սակայն էականորեն շոշափում են երևույթի էությունն ու խնդիրները: Բանավեճն ունեցավ պայմանականորեն երկու փուլ. նախ գրողները հանդես եկան հոդվածներով ու արձագանքներով, ապա ավելի ուշ արձագանքեցին գրականագետները:

Մարինե Պետրոսյանը որպես հոդվածի տեսական հենք օգտագործել է գերմանացի լեզվաբան, փիլիսոփա Ռոզենշտոկ-Հյուսսի «Խոսք և իրականություն» գրքի որոշ դրույթներ: Սակայն մեջբերումների մեկնաբանությունը և դրա կիրառումը անտիպոեզիա երևույթի համատեքստում վիճահարույց է: Հոդվածի հետագա արձագանքներում այս հարցի վերաբերյալ անդրադարձ չկա: Բառացի մեջբերելով Ռոզենշտոկ-Հյուսսի միտքը («Խոսելը՝ առում է փիլիսոփան,՝ նշանակում է գտնվել իրականության խաչի կենտրոնում») Պետրոսյանը գրում է. «Ռոզենշտոկի իրականության խաչն ունի երկու առանցք՝ ներս-դուրս և ետ-առաջ: Դրանք կեցության տարածքային և ժամանակային առանցքներն են: Խոսելով՝ մարդը աշխատեցնում է այդ առանցքները: Ասելով «այստեղ», նա իր ներսի տարածքներից նայում է դուրս՝ դեպի արտաքին իրականությունը, և արտաքին իրականությունից դեպի ներս՝ իր ներքին գիտակցությունը: Ասելով «այժմ», մարդն իրեն տեղադրում է անցյալի և ապագայի արանքում» [17]: Ընդունելով Ռոզենշտոկի այն պնդումը, որ պոեզիան քառաթև խաչի մի թևն է ներկայացնում («դեպի ներս՝ արտահայտելով մարդու ներքինը»), Պետրոսյանը եզրահանգում է. «Պոեզիայի մասին այս շատ տարածված, ավելի գերիշխող տեսակետն է ահա, որ բանաստեղծին մղում է ստեղծել անտիպոեզիա՝ իր ներքին տարածքներից շրջվելու դեպի դուրս, դեպի «կեղտոտ» իրականությունը, ընդգրկելու համար իրականության ողջ խաչը ամբողջությամբ» [17]:

¹ Նախքան գրքի հրատարակումը Շեկոյանը մամուլում հրապարակել է նույնավերնագիր բանաստեղծական շարքեր [13, 15]:

Ըստ Ռոզենշտոկ-Հյուսսի՝ իրականության խաչի չորս սլաքները ուղղված են չորս ուղղություններով, կենտրոնում գտնվող յուրաքանչյուր կենդանի էակ միմիայն խոսելու միջոցով կարող է նշել իր դիրքը ժամանակի և տարածության մեջ: «Այստեղ»-ը վերաբերվում է ներաշխարհից դեպի արտաքին աշխարհ և արտաքինից՝ դեպի ներքին գիտակցական ոլորտ անցմանը, իսկ «այժմ»-ը՝ ժամանակային տարածությանը՝ սկիզբ և վերջ: Ռոզենշտոկ-Հյուսսի դրությունները թե՛ ներքին ու արտաքին տարածության, թե՛ ժամանակային ընդգրկման տեսանկյունից առավել քան ընդգրկուն են [10, 51-57]: Լեզվական, բովանդակային ու ռճական տեսանկյունից անտիպոեզիան չի կարող ժամանակային ընդգրկման («սկիզբ և վերջ») և ներքին ու արտաքին իրականության պատկերման առումով ընդգրկել Ռոզենշտոկ-Հյուսսի «քառաթև խաչի» բոլոր կողմերը, այն հիմնավորմամբ, որ բանաստեղծական այս ուղղության առանցքային խնդիրը հակադրությունն է, որը բովանդակային ու խոսքային մակարդակներում դրսևորվում է կենցաղային, առօրյա-խոսակցական և բանաստեղծության ընդունված տեսակի համար խորը, հաճախ՝ անընդունելի տարրերով: Ըստ այդմ, Պետրոսյանի կողմից Ռոզենշտոկ-Հյուսսի դրությունների մեկնաբանումը առնվազն վիճարկելի է, իսկ եզրահանգումը, թե անտիպոեզիան դեպի դուրս, «կեղտոտ» իրականություն թեքվելու միջոցով ընդգրկում է իրականության քառաթև խաչն ամբողջությամբ՝ սխալ:

Պետրոսյանը որպես անտիպոեզիայի «ամենացայտուն դրսևորումներ» առանձնացնում է երկու գիրք՝ Արմեն Շեկոյանի «Անտիպոեզիա» և Վիլյետ Գրիգորյանի «Քաղաքը» ժողովածուները: Ըստ նրա՝ «անտիպոեզիայի «անտի»-ն ուղղված պոեզիայի ինքնավարության դեմ, որովհետև ինքնավարության երազանքը կեցության դիպվածում ավիբի ունենալու երազանքն է»: Հեղինակը իրավացիորեն նշում է, որ հակապոեզիան կամ անտիպոեզիան բանաստեղծության պատմությանը հայտնի երևույթ է և «սովորաբար առաջ է մղվում պատմության շրջադարձային պահերին, երբ կեցությունը հերթական անգամ կորցնում է իր իմաստը և ներկայանում իբրև դիպված»: Այսպես Պետրոսյանը տալիս է բանավեճի ընթացքը կանխորոշող վիճարկելի եզրահանգում: Նա անտիպոեզիան սահմանում է որպես «ներկայիս հայ բանաստեղծության գլխավոր ուղղություն» [17]:

Մարինե Պետրոսյանի հոդվածին առաջին արձագանքում է բանաստեղծ Զավեն Բեկյանը: Ըստ Բեկյանի՝ անտիպոեզիան իր էությանը նոր երևույթ չէ: «Այս իմաստով՝ թեև սոցիալապես պատվիրված, անտիպոեզիա էր նաև պրոլետարական կոչված գրականությունը, երևելիս քաղաքացիական պոեզիա կոչվածը, որոնք որոշակի ընթերցողական պահանջարկի էին ուղղված» [3, նույնը՝ 4, 67]: Մեր իրականության մեջ անտիպոեզիայի, այսպես ասած, պահանջարկի հետ կապված՝ Բեկյանը գրում է. «Իհարկե, սոցիոմի ընդհանուր դեգրադացիայի պայմաններում լուրջ գրականությունն իր համար վատ «հոգեվիճակում» է հայտնվել, ցավազար շրջանակում արտաբերված Բարձրարվեստ խոսքը (անտիպոեզիայի՝ հակաբանաստեղծականի հակադրությունը) կարող է հնչել... ինչպես անեկդոտը մեռելատանը» [3, նույնը՝ 4, 67]: Շարունակելով միտքը՝ Բեկյանը չի ընդունում Մարինե Պետրոսյանի այն դիտարկումը, թե «անտիպոեզիան դարձել է ներկայիս հայ բանաստեղծության գլխավոր ուղղությունը. «...Բա պոեզիա ստեղծող Հենրիկ Էդոյանը, Հովի. Գրիգորյանը, Արսեն Հարությունյանը, Ղուկաս Սիրունյանը և այլք ի՞նչ բանի են այդ դեպքում...»,- գրում է նա:

Մարինե Պետրոսյանի կողմից որպես անտիպոեզիայի «ամենացայտուն» ներկայացուցիչներ բնորոշված Արմեն Շեկոյանի և Վիլյետ Գրիգորյանի պոեզիայի գնահատման առումով ևս Բեկյանը անհամաձայնություն է հայտնում՝ նշելով, որ Շեկոյանը իր «Բախտ» (1987) գրքից հետո իջեցրել է «բանաստեղծի նշանդրը». «Ես ավստոսանքով եմ ներկայացնում իմ բանաստեղծ ընկերոջ պոետիկայի² վայրընթացի այս «քրոնիկոնը»: Գուցե ամեն ինչ կորա՞ծ չէ, գուցե «հանա ք է անում», գուցե դառնացա՞ծ է այս դառը ժամանակներում և չի կարողա-

² Հոդվածի վերահիստարակության մեջ Բեկյանը «պոետիկա» բառը դարձրել է «պոեզիա» [4, 69]:

նում զսպել նման բաներ տպագրելու մղումը... Խոստովանեն՝ նման բաներ ես էլ ունեմ գրած, թղթերիս մեջ, բայց չեմ տպագրում: Իսկ եթե գրագ եկող լինի, երեք ամսում անտիպոեզիայի մի գիրք կարող եմ ներկայացնել տպագրության: Ես սպասում եմ Ա. Շեկոյանի պոեզիային» [3, նույնը 4, 69]:

Շեկոյանի պոեզիայի «վայրենացը» մատնանշող և այն, մեծ հաշվով, պոեզիա չհամարող Բեկյանը անկեղծ չէ իր դիտարկումներում. հողվածի հրապարակումից ընդամենը երեք տարի առաջ նա ևս չի կարողացել «զսպել նման բաներ տպագրելու մղումը».

«Ստանդարտ հայացքներ

ջինսավորված հետույքի պես ուռուցիկ:

Ազգային Հին Արժեքը դրամի պես կենակցում է

դուլարի հետ, ուժասպառ փոխում մի գրպանում՝

ազգային բանկ չհասած:

Նոր՝ շփոթված աչքերով տեղական պոռնիկների մի սերունդ է աճում...»:

Կամ՝

«Ես չեմ համագործակցել սրիկաների հետ:

Մափրվել եմ ժամանակին և կանոնավոր...

Ես մաքուր եմ, մաքուր եմ, մաքուր – շնորհիվ

«Բարֆի»...

Գովազդով չեմ զբաղվել» [5, 2-3]:

Այս առնչությամբ գրականագետ Սեյրան Գրիգորյանը գրում է. «Սա էլ թերևս կարելի էր համարել «անտիպոեզիային» ուղղված ծաղրանմանություն, եթե հայտնված չլիներ բանավեճից երեք տարի առաջ» [9, նույնը 8, 221]:

Ըստ էության, Զավեն Բեկյանը Մարինե Պետրոսյանին հակադրվում է երկու հարցում՝ անտիպոեզիան ժամանակի բանաստեղծության գլխավոր ուղղություն ներկայացնելու և Շեկոյանի ժողովածուն բարձր գնահատելու:

«Գրական թերթը» նույն համարում՝ Զավեն Բեկյանի հողվածից անմիջապես հետո, տպագրում է Արմեն Շեկոյանի մի քանի բանաստեղծություն՝ խմբագրության կողմից գրված հետևյալ նախաբանով. «Գրական թերթը» առայժմ ձեռնպահ կմնա իր տեսակետը ներկայացնելուց՝ հնարավորություն տալով արտահայտվել ինչպես բանաստեղծներին, այնպես էլ քննադատներին: Զավեն Բեկյանի հրապարակման առթիվ միայն կասենք, որ «Գրական թերթը» ընդունում է նրա առաջարկած գրազը, և որպեսզի խթանենք պոետի գուտ պատվաարկածախնդրությունից բխող ազնիվ մղումը, տպագրում ենք Արմեն Շեկոյանի բանաստեղծություններից մի ծաղկաքաղ» [11]:

Հետաքրքիր զուգադիպությամբ, թե՛ բանավեճին ուղղություն տալու ակնհայտ միտումով «Գրական թերթի» հաջորդ համարում հրապարակվում է հարցազրույց Արմեն Շեկոյանի հետ: Շեկոյանը, ի թիվս այլ հարցերի, վերջում անդրադառնում է նաև Զավեն Բեկյանի «գրագին». «Կարողում և զարմանում եմ, միթե՞ այդ մարդկանց հետ նույն միության մեջ եմ գտնվում: Նույնն է, որ ես ասեմ, թե Զավեն Բեկյանի նման գրելու համար ինձ երեք ամիս ժամանակ տվեք: Երեք րոպե էլ տան կգրեմ. ի՞նչ դժվար բան նմանվելը, հասկապես, որ Զավեն Բեկյանը միշտ էլ նմանակել է Հակոբ Մովսեսին և Աշոտ Ավդալյանին, հիմա էլ ինձ կնմանակի, նա այդ բաները լավ է անում, էլ ինչո՞ւ է գրագ գալիս» [14]:

Զավեն Բեկյանը հանդես եկավ նոր հողվածով, որն առավելապես անդրադարձ էր Արմեն Շեկոյանի սուր ձևակերպումներին, մասնավորապես նմանակումների խնդրին: Իսկ բանավեճի բուն էությունը կարծես թե մոռացվեց [6, նույնը 4, 71-76]:

Մի քանի տարի անց ժամանակակից հայ բանաստեղծության վերաբերյալ մեկ այլ հողվածում Բեկյանը արդեն հետույսաց կրկին անդրադառնում է այս բանավեճին. «Ըստ էության, բանաստեղծության այս տեսակի նկատմամբ որևէ կանխակալ վերաբերմունք, վատ նախապաշարում չունենալով, ես ժամանակին մամուլում փոքր բանավեճ եմ ունեցել նախ՝

Մ. Պետրոսյանի, իսկ այնուհետև՝ ակամա Ա. Շեկոյանի հետ (քանի որ Մ. Պետրոսյանը «անտիպոեզիայի» մասին խոսում էր Ա. Շեկոյանի գրքի առիթով): Ես դա արել եմ ոչ թե բանաստեղծության այդ տեսակին դեմ լինելու, այլ այն պատճառով, որ Մ. Պետրոսյանն իր հոդվածում ինչ-ինչ հավակնություններով «անտիպոեզիան» հռչակում էր արդի հայ բանաստեղծության... գլխավոր ուղղությունը...» [7, նույնը 4, 80-81]:

«Գրական թերթի» նույն համարում տպագրվում է նաև Դավիթ Պետրոսյանի «Մնացյալը լռություն է...» հոդվածը, որը, լինելով սկզբած քանավե՛հ արձագանք, ըստ էության, մտորում է պոեզիա-անտիպոեզիա երևույթի շուրջ առանց անունների և օրինակների. «Պոեզիայի մասին մտորումները, ինչպես և ինքը պոեզիան, անսպառ են: Դրանք մշտապես ուղեկցում են Բանաստեղծին ու ընթերցողին: Եվ շարունակելու են ուղեկցել, անկախ այն բանից մատուցվող նյութը պոեզիա՞ կլինի, թե՞ անտիպոեզիա: Մինչև ո՞ր կարող են տանել այդ մտորումները, հայտնի չէ...» [16]: Պետրոսյանը ընդունում է «անտիպոեզիա» երևույթի գոյությունը և տալիս է «ներսի և դրսի» կամ՝ «մաքուրի և կեղտոտի» իր մեկնաբանությունը. «Եվ եթե դիտարկելու լինենք երկինքը՝ որպես պոեզիայի ակունք, իսկ երկիրը՝ անտիպոեզիայի (նշենք, որ սրանք սոսկ պայմանական որակումներ են), ապա կարելի է ընդհանրացնել, որ Բանաստեղծը երկնքի ու երկրի, իսկ ավելի նեղ որակումով՝ պոեզիայի և անտիպոեզիայի հանդիպման վայրն է: Ընդ որում, դրանց բնորոշ է շրջելիությունը (ինվերսիան). մի դեպքում առաջին պլան կարող է մղվել պոեզիան, մեկ այլ դեպքում՝ անտիպոեզիան» [16]: Թե՛ Զավեն Բեկյանի, թե՛ Դավիթ Պետրոսյանի հոդվածները արձագանք չեն ունենում:

Ամիսներ անց ՀԳՄ 13-րդ համագումարում «Հայաստանի պոեզիան անկախության շրջանում» զեկուցմամբ հանդես եկավ գրականագետ Մելյան Գրիգորյանը: Ծավալուն զեկուցման մեջ գրականագետը անդրադարձ կատարեց նաև անտիպոեզիայի հարցերին և դրա շուրջ կայացած բանավե՛հին, որը, ըստ գրականագետի՝ «ուշադրության է արժանի թեկուզ այն պատճառով, որ ողջ տասնամյակի ընթացքում կարծես թե միակ բանավե՛հ-քննարկումն է, որ անդրադառնում է հատկապես պոեզիային» [9, նույնը՝ 8, 219]: Մարինե Պետրոսյանի ընդհանրացումը, թե անտիպոեզիան արդի հայ բանաստեղծության գլխավոր ուղղությունն է, ըստ Գրիգորյանի, «որքան հավաստի, նույնքան էլ կտրուկ է: Միաժամանակ այն միջնորդավորված է իր՝ Մ. Պետրոսյանի ստեղծագործական փորձով» [9, նույնը՝ 8, 220]:

Որոշ ժամանակ անց «Գրական թերթում» տպագրվեց գրականագետ Զավեն Ավետիսյանի «Այս ժողաշատ «Անտիպոեզիան» հոդվածը, որը, ըստ էության, գրախոսություն էր: Ավետիսյանը չի անդրադառնում Մարինե Պետրոսյանի ու Զավեն Բեկյանի հոդվածներին, Վիովետ Գրիգորյանի ժողովածուին, այլ Շեկոյանի գրքի միջոցով փորձում է հասկանալ շեկոյանական «պարականոն բանաստեղծության» էությունը. «Խնդիրը դուրս է բանարվեստի շրջանակներից, ինչը և ստիպում է պատասխանը փնտրել կամ բանաստեղծության մտասերումների ենթատեքստում, կամ էլ հեղինակի կերպարի մեջ» [2]: Ըստ Ավետիսյանի, բանաստեղծության այս տեսակի՝ «գրավոր խոսքին «անհարիր» ձևակերպումները, «երևույթը խտացող՝ «քյասա» բնութագրումները» միայն կարող են ներկայացնել իր ժամանակին հատուկ «հասարակական իրականության համակեցության կոմֆորտը»։ «Ուրեմն, այս բանաստեղծության պատվիրատուն բոլորս ենք, մեր հասարակությունը, մեր բարքերը, և բանաստեղծն էլ հյու-հնազանդ իրականացնում է այդ պատվերը» [2]: Տպավորություն է, որ գրականագետը կողմ է ոչ այնքան հենց անտիպոեզիային, որքան երկրում տիրող հոգեմտավոր ճգնաժամը և դրան հարմարված հասարակական «կոմֆորտը» վերացնելու ցանկացած փորձի՝ անկախ միջոցներից: Հետաքրքիր է նաև այն, որ գրականագետն իր հոդվածում օգտագործում է խոսակցական ոճին բնորոշ տարրեր. «**Հ**ս արդեն սովորական խաղ չէ», կամ՝ «Բոլորս մի կողմ քաշված սպասում ենք, թե ինչ պիտի լինի **Հ**ս աշխարհի վերջը» [2] և այն (ընդգծումները մերն են- Ա. Խ.):

Գրականագետ Սուրեն Արքահամյանը իր «Անտիպոեզիա, թե՞ գրոտեսկային ֆոկլոր-րիզմ» հոդվածում հանդես է գալիս ժխտողական դիրքերից՝ փորձելով գրականագիտական

սահմանում տալ «անտիպոեզիա» երևույթին: Աբրահամյանը նախ դժգոհում է քննադատությունից՝ «սպասարկուի, երբեմն հովանավորողի» կեցվածք ընդունելու և «այսպես կոչված, «անտիպոեզիա» երևույթը «օրինականացնելու» համար միաժամանակ չընդունելով Ջավեն Ավետիսյանի այն միտքը, թե «անտիպոեզիայի» խնդիրը դուրս է բանարվեստի շրջանակներից»: «Վերոհիշյալ հրապարակումները (նկատի ունի բանավիճային հոդվածները- Ա. Խ.) ապացույցների նախադրյալները որոնում են ապրիորի մտածական տպավորությունների փորձի վրա», - գրում է նա, ապա ավելացնում. «90-ականների հասարակական մետամորֆոզները, որոնք թերևս անավարտ են կեցության և գիտակցության առումով, մղել են կերպարին մի պարադոքսալ, ծայրահեղորեն հակադիր բախման և կերպափոխության, որ հնարավոր է բացատրել հակակերպարի ստեղծման՝ նրա խոսքը վկայելով բանահյուսական «սև հումորի» ոչ դասական լիցքով: Կարելի է ասել, որ այն հակակերպարի վերածնունդն է տարփողում, որի լեզուն ոչ թե խոսակցական-բանավորին մոտ է, այլ բանահյուսական-ժարգոնային է՝ կուտակումներով ու բառաբարդումներով (Վ. Գրիգորյան) կամ պարզ-պատկերային (Ս. Շեկոյան)... այնպես որ, ոչ թե անտիպոեզիա, այլ յուրատեսակ ֆոկլորիզմ՝ ժանրային և ձևակառուցվածքային իր պարագծով» [1]:

Արմեն Շեկոյանի և Վիոլետ Գրիգորյանի պոեզիան բնորոշելով որպես «յուրատեսակ ֆոկլորիզմ»՝ Աբրահամյանը տալիս է անտիպոեզիայի էության իր սահմանումը. «Անտիպոեզիայի հասկացությունը ներառում է բանաստեղծական խոսքի բոլոր ոլորտները, որ ընդհանուր առմամբ պոեզիայի համակարգի խոսքի, ավանդույթի, կերպարի ներքին մեծ վերափոխություն է ենթադրում, ինչպես, ասենք, Նարեկացու, 20-րդ դարում՝ Չարենցի ստեղծագործությունը, Պ. Սևակի «բանաստեղծական անբանաստեղծության» տեսությունը և այլն» [1]:

Անտիպոեզիայի նման ընդհանրական բնորոշումը ընդունելի չէ առնվազն այն պատճառով, որ անտիպոեզիան որպես գրական երևույթ ամենևին նոր չէր և մինչև Արմեն Շեկոյանի կամ Վիոլետ Գրիգորյանի ժողովածուների ի հայտ գալը, ուներ շուրջ կեսդարյա պատմություն, նաև որոշակիորեն ձևավորված կերպ, բովանդակություն և գրականագիտական սահմանում: Ըստ այդմ, անտիպոեզիան չպետք է նույնացնել հակաբանաստեղծական այն դրսևորումների հետ, որոնք առկա են բանաստեղծության ձևավորման առաջին շրջանից: Նման բնորոշման արդյունք կարող է լինել այն սխալ միտումը, որ դասական բանաստեղծությանը հակադրվող յուրաքանչյուր գործ բնորոշվում է անտիպոեզիա եզրույթով:

«Անտիպոեզիա» եզրույթը տարածում գտավ չիլիացի բանաստեղծ Նիկանոր Պարայի՝ 1954 թվականին հրատարակված «Բանաստեղծություններ և հակաբանաստեղծություններ» («Poemas y antipoemas») ժողովածուի շնորհիվ: Այն միտված էր կազմաքանդելու դասական պոեզիայի ավանդական ձևերը, լեզուն, չափածո կառուցվածքը: Անտիպոեզիայի առաջացման համար հիմք հանդիսացան մի քանի կարևոր գործոններ.

1. Պատմական և սոցիալական հիմքերը: Երկրորդ աշխարհամարտը և հետպատերազմյան շրջանը առաջացրին հիասթափություն ու ճգնաժամ:

2. Խոսակցական լեզվի տարածումը գրականության մեջ: 20-րդ դարի կեսերին գրականության մեջ ավելի մեծ տարածում գտավ առօրյա-կենցաղային խոսքի կիրառումը:

3. Պոեզիայի ժողովրդայնացման փորձը: Անտիպոեզիան դեմ էր պոեզիայի էլիտար բնույթին՝ ձգտելով այն հասկանալի դարձնել հասարակ մարդկանց:

4. Քաղաքական և սոցիալական փոփոխությունները: Աշխարհում ընթանում էին հեղափոխություններ, հասարակական բախումներ և պայքար իշխանությունների դեմ: Անտիպոեզիան դարձավ բողոքի ձև ընդդեմ պաշտոնական մշակույթի: Օրինակ՝ սփյուռքահայ գրող, գրականագետ Գրիգոր Պրլտյանի «Հակաքերթում» ժողովածուն (1972) պետք է դիտարկել այս համատեքստում:

5. Մոդեռնիզմի, դադայիզմի և սյուրռեալիզմի ազդեցությունը: Այս ուղղությունները նույնպես մերժում էին ավանդական ձևերը և փնտրում նոր արտահայտչամիջոցներ:

Եզրափակելով խոսքը՝ Աբրահամյանը գրում է. «Իրականում հայ պոեզիան 90-ականներին կարող է շնչել Արտեմ Հարությունյանի վիթխարի կոլաժներով, Հովհաննես Գրիգորյանի ներընթաց հակադրություններով, Հենրիկ Էդոյանի, Ա. Ավագյանի, Սարուխանի, Սևակ Հովհաննիսյանի և այդ սերնդի պոեզիայով: Կրտսեր սերունդը, թերևս, պետք է վերաբժնորի իր համար 80-ականներին, ինչպես երբեմն դա հաջողվում է այդ սերնդի մի քանի պոետների, որոնց մասին դեռ կխոսի քննադատությունը և պետք է խոսի...» [1]:

Վիճելի համարելով Աբրահամյանի հոդվածի «որոշ կարծիքները»՝ «Գրական թերթը» այս թեմայով բանավեճի հրավիրեց, սակայն արձագանքներ չեղան՝ բացառությամբ բանաստեղծ Թադևոս Տոնոյանի մի կարճառոտ անդրադարձի: Բանաստեղծը անտիպոեզիայի շուրջ ծավալված բանավեճը համարում էր «ոչնչից մեծ աղմուկ»։ «Անտիպոեզիայի վերաբերյալ «բանավեճը» նման է ոչնչից մեծ աղմուկի: Նախ՝ արձանագրեմ. Արմեն Շեկոյանը կապ չունի «անտիպոեզիայի» հետ: Արմենն ընդամենը իր ինքնատիպ ժողովածուի վերնագիրը գրեց, ու հանկարծ հայտնվեցին ամբողջ մի «սերնդի» տեսաբաններ» [18]:

Այսպիսով, 1990-ական թվականների հայ բանաստեղծության համատեքստում անտիպոեզիայի առկայությունը իրողություն է, որը որոշակիորեն զարգացավ նաև հետագա տասնամյակներում ամենատարբեր դրսևորումներով և եզրույթներով՝ «փսնդո-բանաստեղծություն» (Մհեր Արշակյան), «մեմաստեղծություն» (Գարեն Անտաշյան) և այլ: Անտիպոեզիայի շուրջ սկսված շահեկան բանավեճը միտված էր բացահայտելու երևույթի էությանն ու խնդիրները, սահմանելու վերջինիս դիրքը և դերը արդի հայ բանաստեղծության մեջ: Սակայն այս բանավեճը ցավալիորեն զարգացում չստացավ: Բանավիճող կողմերը անտիպոեզիա երևույթը փորձեցին մեկնաբանել հետանկախության շրջանի պոեզիայի համատեքստում, և փորձ չարվեց երևույթին անդրադառնալ՝ հաշվի առնելով նաև համաշխարհային բանաստեղծական միտումները:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-80>

Գրականություն

1. Աբրահամյան Ս., Անտիպոեզիա, թե՞ գրոտեսկային ֆոլկլորիզմ, «Գրական թերթ», 2001, թիվ 25:
2. Ավետիսյան Զ., Այս հոգսաշատ «անտիպոեզիան», «Գրական թերթ», 2001, թիվ 17:
3. Բեկյան Զ., Անտիպոեզիայի ժամանակը, «Գրական թերթ», 2000, թիվ 13-14:
4. Բեկյան Զ., Բանաստեղծության «ներսը» և «դուրսը», Երևան, «Անտարես», 2024, 168 էջ:
5. Բեկյան Զ., Բանաստեղծություններ, «Գարուն», 1997, թիվ 8, էջ 2-3:
6. Բեկյան Զ., Մի բումբերանգ դիս թավուտներից, «Գրական թերթ», 2000, թիվ 23-24:
7. Բեկյան Զ. Մտորումներ ժամանակակից հայ բանաստեղծության մասին, «Գրական թերթ», 2004, թիվ 32:
8. Գրիգորյան Ս., Բանասիրություն և բանավեճ, Երևան, «Զանգակ-97», 2002, 240 էջ:
9. Գրիգորյան Ս., Հայաստանի պոեզիան անկախության շրջանում, «Գրական թերթ», 2001, թիվ 9-10:
10. Eugen Rosenstock-H. Speech and Reality, Argo books, Inc, 1988, p. 51-57.
11. Խմբագրության կողմից, «Գրական թերթ», 2000, թիվ 13-14:
12. Շեկոյան Ա., Անտիպոեզիա, Երևան, «Վան Արյան» հրատ., 2000, 191 էջ:
13. Շեկոյան Ա., Խոստովանություններ «Անտիպոեզիա» գրքից, «Գրական թերթ», 1996, թիվ 3:
14. Շեկոյան Ա., «Զարենցից հետո մեծ բան չենք ստեղծել», «Գրական թերթ», 2000, թիվ 21-22:
15. Շեկոյան Ա., Ուշահաս երգեր «Անտիպոեզիա» գրքից, «Գրական թերթ», 1997, թիվ 10:
16. Պետրոսյան Դ., Մնացյալը լռություն է..., «Գրական թերթ», 2000, թիվ 23-24:
17. Պետրոսյան Մ., Անտիպոեզիա կամ երբ բանաստեղծը չի փնտրում ալիքի, «Գրական թերթ», 2000, թիվ 10:
18. Տոնոյան Թ., Ոչնչից մեծ աղմուկ, «Գրական թերթ», 2002, թիվ 3:

Дискуссия на тему «антипоэзии» в литературной прессе 2000-2001 гг.

Хачатрян Арам

Резюме

Ключевые слова: современная литература, литературная дискуссия, антипоэзия, Армен Шекоян, литературная пресса, поэзия, поэт

В статье рассматривается дискуссия, развернувшаяся в армянской литературной прессе в 2000-2001 гг. вокруг феномена «антипоэзии». Несмотря на сравнительно небольшой объем откликов, обсуждение затронуло ключевые аспекты явления и обозначило круг его проблем. Дискуссию условно можно разделить на два этапа: на первом этапе активность проявили писатели, публиковавшие статьи и критические отклики, на втором – к обсуждению присоединились литературоведы. Проблема антипоэзии в контексте армянской поэзии 1990-х годов представляет собой значимое явление, развитие которого в последующие десятилетия привело к появлению различных форм и терминологических обозначений – «псевдопоэзия» (Мгер Аршакаян), «мемапоэзия» (Карен Анташян) и др. Дискуссия об антипоэзии была направлена на выяснение сущности этого феномена, определение его функций, места и роли в современной армянской поэтической традиции. Однако обсуждение не получило полномасштабного развития и завершилось, не выйдя за рамки отдельных полемических высказываний. Участники дискуссии стремились интерпретировать антипоэзию преимущественно в контексте армянской литературы постсоветского периода, однако попыток рассматривать ее в более широком – международном – поэтическом и теоретическом контексте предпринято не было. В настоящей работе использованы аналитический и сравнительный методы; предпринята попытка реконструировать дискуссию и представить ее в более широком культурно-историческом контексте на основании анализа публикаций армянской прессы конца 1990-х – начала 2000-х гг..

The Debate on “Antipoetry” in the Literary Press in 2000-2001

Khachatryan Aram

Summary

Key words: contemporary literature, literary discussion, anti-poetry, Armen Shekoyan, literary press, poetry, poet

The article examines the discussion that unfolded in the Armenian literary press in 2000-2001 around the phenomenon of "anti-poetry". The discussion partially took place and even despite the small number of responses, they essentially touched on the essence of the phenomenon and its problems. The discussion is conditionally divided into two stages: first, writers came forward with articles and responses, and later literary scholars responded. The presence of anti-poetry in the context of Armenian poetry of the 1990s is an event that, to a certain extent, developed in the following decades in a variety of forms and with the use of various terms - "pseudo-poetry" (Mher Arshakyan), "mema-poetry" (Karen Antashyan), etc. The discussion on antipoetry aimed to clarify the nature of the phenomenon and its key issues, as well as to establish its place and role in contemporary Armenian poetry. However, unfortunately, the discussion did not receive the necessary development. The parties involved in the discussion sought to interpret the phenomenon of antipoetry in the context of post-independence poetry; however, no attempts were made to examine it in light of world poetic trends.

Ներկայացվել է 20. 02. 2025 թ.

Գրախոսվել է 04. 05. 2025 թ.

Ընդունվել է տպագրության 26. 11. 2025 թ.